INTERSECCIONALITATS I ALIANCES

Ser dona negra a Catalunya

Desirée Bela-Lobedde

Nadia Sanmartin

Amb la manifestació de la Diada del passat 11 de setembre encara propera, em plantejo com és ser una dona negra a Catalunya. Ho faig quan fa poc més d'un any de la publicació del meu llibre *Ser mujer negra en España* (Plan B, 2018), una obra que ha fet que molta gent blanca em pregunti precisament això, què suposa ser una dona negra a Espanya (la gent negra ja ho sabem com és ser persones negres a Espanya). Al mateix temps, em pregunten com és ser-ho a Catalunya, creient que hi ha diferències significatives.

Torno a l'Onze de setembre. L'endemà s'havia de fer l'anàlisi de la Diada. Calia parlar de la manifestació que menys poder de convocatòria havia tingut en els últims anys i es debatien els motius d'aquesta davallada en la participació de la ciutadania. A la nit, al programa Més 3|24, Anna Simó, exsecretària del Parlament de Catalunya, comentava que, tot i que cadascú ha de triar què vol fer durant la Diada, el més important és que la gent surti al carrer i no es quedi a casa.

A Madrid, el President del Govern espanyol en funcions, Pedro Sánchez, deia, en una intervenció al Congrés dels Diputats, que «ojalá llegue un día en el que la Diada sea la fiesta de todos los catalanes y todas las catalanas, y no de una parte de los catalanes». Queda molt clar que estava parlant del context independentista, però a mi m'agradaria ampliar l'enquadrament per donar-li una altra perspectiva i plantejar la qüestió següent: qui són els catalans i les catalanes?

La Diada de tota la ciutadania?

Quan vaig sentir l'Anna Simó parlar sobre la importància de sortir al carrer a reivindicar durant la Diada, no em vaig sentir gens interpel·lada. Jo sóc de les persones que es queden a casa. Mai he sortit al carrer durant la Diada. No sento que hi faci res allà. Vaig néixer, he crescut, m'he educat i m'he format a Catalunya, però sóc una dona afrodescendent i, pel fet de ser-ho, molta de la gent amb qui em relaciono per primera vegada acostuma a tenir molt clar —gairebé sense qüestionar-s'ho— que sóc de fora.

En una reflexió sobre la cohesió i la convivència a Catalunya, l'expresident Jordi Pujol va fer famosa l'afirmació que deia que «és català qui viu i treballa a Catalunya, i qui en vol ser». En principi, aquesta afirmació donaria resposta a la qüestió que he plantejat al paràgraf anterior; i tant de bo fos certa. La realitat és que hi ha molta gent que viu i treballa a Catalunya que vol identificar-s'hi i, finalment, n'ha desistit, com és el meu cas. No m'estendré ara en aquesta qüestió, perquè hi tornaré cap al final d'aquest text.

És Catalunya un país racista?

Sé que la resposta d'una part de la ciutadania catalana a aquesta pregunta serà negativa. I la resposta serà probablement automàtica, sense deixar espai a la reflexió i en un posat defensiu. Ho sé perquè m'hi trobo sovint. He pensat moltes vegades en aquest fet, en aquest posat de refús que s'adopta davant la pregunta de si Catalunya és racista. Perquè la reacció habitual és negar que el propi territori ho sigui. A més, per reforçar-ho es tendeix a mirar cap a fora: «Espanya sí que ho és, de racista!», diuen. I des d'Espanya també es mira cap a fora: «França sí que ho és, de racista!», exclamen. I llavors imagino que a França també neguen que siguin racistes i li passen la pilota a algun altre país europeu de manera que la pilota del racisme va passant de país en país, en un «i tu més!» etern en el qual ningú no mira cap a dins del seu territori per veure-hi les dinàmiques de discriminació que es produeixen i els mecanisme de racisme que hi ha establerts. I al final, després de tot, es llança la pilota cap a països anomenats tercermundistes, on sí que hi ha racisme perquè els negres són encara més racistes que molts blancs.

La meva opinió envers aquesta reacció és que hom entén que ser racista és una de les pitjors coses que es pot ser en aquesta vida. I aquest pensament es manté des de la lògica equivocada i simplificant en la qual s'identifica el racisme, amb la seva expressió màxima: l'agressió, ja sigui física o verbal.

> Vaig néixer, he crescut, m'he educat i m'he format a Catalunya, però sóc una dona afrodescendent i, pel fet de ser-ho, molta gent amb qui em relaciono per primera vegada acostuma a tenir molt clar, gairebé sense qüestionar-s'ho, que sóc de fora

Sento que la correlació acostuma a ser alguna cosa semblant a això: el racisme és de ser molt mala persona, perquè qui insulta o agredeix algú és una mala persona. El racisme es relaciona amb aquesta expressió manifesta d'odi envers una persona racialitzada, és a dir, de qualsevol persona que no sigui blanca. I com que la major part de la gent no es considera mala persona i, per tant, mai no agredirien o insultarien una persona racialitzada, doncs no són racistes. A més, sempre hi ha algú que es justifica dient que té un amic/cosí/cunyada/companya de feina negra i aquesta relació ja l'eximeix automàticament de ser racista. I aquí és on ve el problema: en el fet que el racisme va molt més enllà.

L'agressió física o verbal és la punta d'un iceberg enorme la base del qual són, en l'àmbit micro, els prejudicis i els estereotips que creiem que defineixen les persones negres i les conductes discriminatòries envers elles. Però també és al llenguatge, als acudits; i ara, en temps de xarxes socials, als memes i als gifs. En l'àmbit macro, la base de l'iceberg se sosté per tot un seguit de dinàmiques permeses per l'estat-nació (sigui quin sigui) que perpetua la situació de discriminació de les persones africanes i afrodescendents i de les persones d'altres orígens, siguin estrangeres o autòctones (sí, nascudes a Catalunya). Malauradament el racisme va molt més enllà de les manifestacions més violentes.

En el dia a dia, es tradueix en comportaments que estan profundament arrelats i que, per tant, no es detecten. Així doncs, quan una persona negra diu «això que acabes de dir és racista», la persona assenyalada posa el crit al cel perquè se sent profundament insultada. Deixo aquí com a proposta que comencem a entendre aquests assenyalaments més com un «aquesta paraula s'escriu amb h». No ho sabies i ara que ho saps pots corregir l'error. La qüestió no és, ni de bon tros, tan senzilla, però crec que la reacció a una correcció ortogràfica no fa sentir malament a ningú.

Una correcció sobre una conducta racista s'hauria d'acceptar amb menys agressivitat, sobretot si tenim en compte que Europa es construeix, des de la colonització, com un sistema racista. Perquè, sí, el racisme és una estructura —com el patriarcat i el masclisme—, el què passa és que l'acceptació social del masclisme com quelcom a erradicar es troba en un punt més avançat que el racisme. Som a les beceroles de les converses sobre el racisme, i això ens hauria d'animar a estar disposades a parlar-ne, a aprendre, per revisar-nos i desaprendre.

Catalunya vs Espanya

Cap geperut no es veu la gepa. Per això Catalunya passa la pilota del racisme a Espanya i se'n desentén. Aquí hi entra en joc també la relació històrica de conflicte entre Catalunya i Espanya, i ja ho tenim tot ben adobat.

En aquest sentit, alguns sectors de la població catalana atribueixen el racisme a Espanya. Una nació que sent que ha estat sistemàticament maltractada per una altra es veu com a víctima i considera que no pot ser, al seu torn, opressora.

Una cosa és patir opressió, i l'altra és comparar el conflicte entre Catalunya i Espanya amb

el tràfic de persones esclavitzades. Durant el procés, jo, com a afrodescendent, he hagut de fer el cor fort sentint com, des de sectors de l'independentisme, es comparava la lluita catalana amb la lluita afroamericana pels drets civils.

He hagut de veure com s'emprava el recurs de la lluita de Martin Luther King Junior com a analogia de la lluita catalana contra la repressió d'Espanya, i he hagut de callar per no haver de sentir respostes que neguessin la meva disconformitat i m'assenyalessin com algú que no té ni idea de res. En canvi, l'analogia no deu ser tan clara quan fins i tot des de l'Institut d'educació i investigació Luther King de la Universitat de Stanford (Califòrnia, Estats Units), el director va demanar que el president Quim Torra deixés de comparar el moviment independentista amb la lluita dels afroamericans pels drets civils. Al final, fer servir la lluita d'un referent afroamericà que defensava els drets humans i civils de les persones negres en un territori on moltes persones negres veuen menystinguts els seus drets humans més bàsics em resulta contradictori.

Catalunya en la història

Fer autocrítica és complicat. Sé que el què diré ara generarà controvèrsia, però insisteixo en la necessitat de revisar-se, i a Catalunya cal fer aquesta tasca quan parlem de racisme.

Fa l'efecte que alguns sectors creuen que a Catalunya el racisme no existeix i no pot existir, quan això queda molt lluny de la realitat. La qüestió és que fins fa poc no s'ha assenyalat i, ara que es fa, genera malestar, evidentment. Bé, no ho havíem assenyalat les persones afectades pel racisme, perquè fa anys que hi ha associacions i entitats al territori que han lluitat contra el racisme, tot i que tradicionalment han estat organitzacions molt blanques.

El què cou és el fet que siguem les persones que patim les conseqüències negatives del racisme les qui alcem les nostres veus i assenyalem, quan històricament havíem ocupat posicions subalternes, tutelades i silenciades per un paternalisme que ens permetia aparèixer a la foto —per allò de la diversitat—, i que es permetia parlar sobre nosaltres des de la justificació de defensar les que no tenen veu; sempre n'hem tingut de veu i de capacitat per representar-nos, tot i que s'hagi tendit a silenciar-nos. I això és el que cou: que estem demanant que es deixi de mantenir el discurs que assegura que no tenim veu, i que se'ns passi el micròfon. I, és clar, tenir el micro i, per tant, la possibilitat d'autorepresentar-nos, esdevé perillós perquè llavors podem expressar les nostres reivindicacions i assenyalar aquelles coses que sentim que s'han de modificar. Llavors som percebudes com una molèstia perquè a ningú no li agrada que li cridin l'atenció.

Tornant a la necessitat de fer autocrítica, sento que la societat catalana pateix d'una amnèsia selectiva que li permet assenyalar episodis reprovables de la història espanyola sense revisar-se i qüestionar la seva relació i el seu paper actiu al colonialisme. Allò que dèiem de veure's la gepa.

Es tendeix a parlar de —i a reclamar— reparació i memòria històriques. Els ajuntaments de ciutats i pobles d'arreu canvien el nomenclàtor de les ciutats. S'eliminen els noms de

militars espanyols dels carrers i es bategen amb noms de prohoms (molt poques dones, com sempre) catalans. Així es fan més propers. El què jo em pregunto és si, en aquest exercici de reparació històrica, algú s'ha pres la molèstia de revisar la història d'aquests homes i de les seves famílies. Perquè, ja que es demana reparació atenent a la memòria històrica, reparem del tot.

Si ens centrem en la necessitat de reparació històrica, cal començar a repensar el paper dels indianos. Cal fer un exercici de memòria i entendre com aquests homes van fer les fortunes que els van permetre tornar a Catalunya amb les butxaques ben farcides dels calers amb els que van construir palaus i palauets i fundar empreses i negocis. Caldria tenir present que molts d'aquests empresaris que van tornar de les Índies havent-hi fet fortuna van ser l'inici d'una nova classe social: la burgesia catalana.

Tota aquesta riquesa acumulada es va aconseguir amb diners provinents de l'explotació i la compravenda d'éssers humans esclavitzats. Després aquestes fortunes es van consolidar a través de llaços matrimonials entre famílies adinerades, i tot plegat va permetre la revolució industrial catalana. Per més referències, recomano la ruta *Barcelona, ciutat de negrers?*, organitzada per l'associació Antropologies, que destapa aquestes connexions entre la burgesia catalana incipient i el tràfic de persones esclavitzades, tot i que s'hagin intentat esborrar els llaços.

Aquests capítols, però, també formen part de la història de Catalunya. Una història que lliga Catalunya amb el colonialisme. Així doncs, potser caldria, doncs, revisar aquests agermanaments entre pobles catalans i pobles, sobretot, de Cuba, i que són el recordatori del fet que Catalunya i Cuba, durant part dels segles XVIII i XIX, van constituir el motor de l'economia de l'imperi espanyol. En la mateixa línia, potser caldria deixar de commemorar la figura dels indianos en festes i diades d'arreu del territori i celebrar altres tipus de figures que reivindicaven l'abolició de l'esclavatge, com proposta l'artista i activista peruana Daniela Ortiz. És una invitació a recordar i a reparar les vergonyes, en lloc de negar-les.

Catalunya en el dia a dia

Havent llegit fins aquí, algú em podria retreure que tot el que he dit fins ara forma part del passat i que el racisme (tornem-hi) ja no existeix. Si he fet aquesta exposició és perquè sento que, per entendre el què passa avui en dia a la majoria de les societats occidentals, com ho és la catalana, cal oferir context històric.

Sento ser una aixafaguitarres ara mateix, però veig necessari recordar-ho: el racisme continua viu. El racisme, el colonialisme i l'explotació de cossos i territoris racialitzats són les bases sobre les quals Europa ha construït la seva riquesa capitalista. S'han espoliat territoris d'Àfrica, Àsisa i Abya Yala —territori conegut com Amèrica del Sud— i se'ls a sotmès a un empobriment extrem, al mateix temps que es pretenen blindar les fronteres d'Europa convertint-la en un intent de fortalesa per tal que els habitants d'aquests països empobrits es quedin allà i no vinguin aquí. La metròpoli abandona els territoris ocupats,

però pretén que les persones d'aquells territoris no busquin oportunitats a la mare pàtria.

Comento tot això amb la intenció d'explicar que el racisme és un mecanisme viu que, lluny de desaparèixer, evoluciona i se sofistica igual que ho fan les societats. Per tant, ara les formes de racisme son més subtils que no pas abans, però segueixen establint diferències entre les persones blanques i la resta. Diferències que s'expressen, no només en l'existència de lleis tan racistes com la llei d'estrangeria o els CIE (Centres d'Internament per Estrangers), sinó en molts altres entrebancs imposats a nivell administratiu, legal, polític, educatiu i social conformant quelcom denominat racisme institucionalitzat.

Pensar que vivim en societats post-racials és una il·lusió, i no acabarem amb la xacra del racisme en un futur proper. No és pessimisme, és honestedat. Les societats europees, des de l'inici del colonialisme, han creat estructures per assegurar que el seu sistema capitalista d'enriquiment i avenç funcioni, i aquestes estructures s'han mantingut durant segles. Ha passat molt poc temps des del moviment dels drets civils de la dècada del 1950 i 1960, o de la independència dels últims territoris ocupats (tot i que encara existeixen territoris no autònoms). Per tant estem parlant de fenòmens de resistència i lluita per les llibertats molt recents, de tan sols cinc dècades d'història. I què són, en el fil de la Història, cinquanta anys de llibertat vers segles i segles d'explotació i espoli? Poca cosa, certament.

El racisme institucional té la seva rèplica en la quotidianitat, i en el dia a dia les discriminacions també hi són presents.

Sovint em sento instrumentalitzada. Em trobo amb persones que s'enorgulleixen del fet que parli català, com si fos una raresa i no la conseqüència natural i esperable d'algú que ha nascut, ha crescut, s'ha educat, viu i treballa a Catalunya. Són persones que em feliciten, que em tenen com exemple d'integració. Quin procés d'integració he de viure jo, si he estat educada en un sistema occidental, amb les mateixes referències que qualsevol persona blanca? Quin mèrit té això? Cap, però sembla que moltes vegades la dosi extra de melanina de cossos com el meu tendeix a produir desconcert i, de nou, apareix la creença que qualsevol persona no blanca no pot ser catalana.

És habitual que entri en un comerç i la persona que hi atén, després d'haver estat parlant en català, s'adreci a mi en castellà en un acte de pretesa amabilitat que, de nou, dona per fet que si em parla català no l'entendré.

> Sovint em sento instrumentalitzada. Em trobo amb persones que s'enorgulleixen del fet que parli català, com si fos una raresa i no la conseqüència natural i esperable d'algú que ha nascut, ha crescut, s'ha educat, viu i treballa a Catalunya

També és habitual que la gent tingui la necessitat de preguntar-me d'on sóc perquè, és clar, sent una dona negra… i quan responc que sóc d'aquí, els ulls de la persona interlocutora

m'interroguen perquè no ho acaben d'entendre. «D'aquí ara, sí. Però i abans?», com si hi hagués d'haver un abans. Abans de què? Abans de néixer? Aquesta pregunta a vegades va més enllà, perquè contestar que sóc d'aquí no acostuma a ser una resposta prou satisfactòria i en ocasions hi ha algú que es creu amb prou legitimitat per fer recerca del meu arbre genealògic. Però i els pares? I els avis? Preguntes que, de nou, deixen clar que, sent negra, he de ser d'allà, no d'aquí.

Evidentment, les meves respostes han de ser neutrals i fins i tot amables. No se'm permet enfadar-me, tot i tenir la certesa que aquesta pregunta no s'acostuma a fer a persones blanques, o almenys no de bon inici. He d'entendre la curiositat d'altri, tot i que aquesta curiositat m'incomodi, com si el dret a la meva privacitat hagués quedat supeditada a les ganes d'altri de saber de mi, tot i que jo no vulgui que sàpiga. «Dona, no et posis així! És només curiositat. Quina pell més fina!». La càrrega i la culpabilització per a mi, i no per a la persona que no entén que en realitat no té dret a preguntar el que vulgui per confirmar o descartar els seus prejudicis sobre mi. Però no puc esmentar la paraula prohibida. Mai és racisme. Sempre és qualsevol altra cosa, però racisme no. Com pot una persona que no ha patit el mateix que jo saber determinar què és el que pateixo? Qui la legitima per decidir si quelcom em pot ofendre o no? Mai és racisme. I menys a Catalunya.

M'agradaria que aquestes situacions que explico no s'entenguin com a anècdotes aïllades, perquè conformen el dia a dia de moltes persones afrodescendents que hem nascut a Catalunya. No és un anecdotari: és la conseqüència d'un sistema racista.

La creença que Catalunya ha estat un territori històricament reprimit per l'estat espanyol i que per tant és incapaç, al seu torn, d'oprimir altres pobles, és tan absurda com el fet que les dones feministes blanques no entenguin que el fet de patir masclisme no les eximeix de ser racistes envers les dones afrodescendents com jo, o musulmanes, o llatines, o gitanes.

És per aquest motiu que no deixa de sorprendre'm que hi hagi gent que, quan parlo de racisme, miri cap a Espanya i no se senti al·ludida, negant, per tant, les meves vivències com a dona negra que ha nascut i ha viscut sempre en un poble de la costa catalana. De fet és on transcorren les vivències que explico al llibre, en el meu entorn més proper.

Com deia abans, és molt habitual que es neguin les experiències alienes tot i que no ho hauria de ser, però malauradament es fa. I es fa des de la inconsciència. És molt fàcil tendir a qüestionar vivències que són completament diferents de les nostres. Desacreditar-les em sembla més agosarat, però també passa, i aquí sorgeixen problemes.

En tot aquest escenari, la construcció identitària se'm fa difícil. Durant molt anys m'he autodesignat com a espanyola o catalana, més per tossuderia que per cap altra cosa. Com més sentia que es negava la meva identitat —«tu no pots ser d'aquí»—, més m'encaparrava a defensar-la. Però mantenir-se en aquest posat és esgotador, almenys per a mi.

En uns temps en què les banderes i senyeres arreu del país esdevenen signe d'identitat, jo, com a dona negra, sento que sóc al llindar entre dues identitats que han tendit a negar-me

o utilitzar-me per sistema. A vegades em refusen; d'altres juguen la carta de la integració, de la multiculturalitat i la diversitat per penjar-se la medalla fent-me participar. Però poques vegades sóc jo la persona a qui es deixa la potestat de decidir qui, què i d'on se sent.

Això és, per a mi, ser dona negra a Catalunya.

Desirée Bela-Lobedde
Desirée Bela-Lobedde és comunicadora i escriptora, i centra part de la seva tasca de comunicació en l'activisme afrofeminista, concretament en l'activisme estètic. A més de gestionar la seva pròpia pàgina web, escriu quinzenalment una columna a Publico.es en la qual tracta temes relacionats amb el racisme. També participa com a col·laboradora al programa Més 3|24, dirigit per Xavier Graset. És l'autora del llibre *Ser mujer negra en España* (Plan B, 2018).